

ΤΟ MATRIX ΩΣ ΝΤΟΚΥΜΑΝΤΕΡ

Η επιστημονική φαντασία και ο ακόμα επίκαιρος Μαρξ

24^η Μαρτίου 2014

Τον τελευταίο καιρό το να δηλώνεις «αριστερός», ή ακόμα χειρότερα «Μαρξιστής», κρίνεται από τους «σοβαρούς ανθρώπους» ως παραδοχή ανωριμότητας, ιδεοληψίας, επικινδυνότητας, προσκόλλησης στο ζοφερό παρελθόν κλπ. Αντίθετα, ο «εύελπς μεταρρυθμιστής» δεν μπορεί παρά να δηλώνει ότι έχει ξεπεράσει δίπολα τύπου Δεξιάς-Αριστεράς και πως χαράσει νέες πορείες δανειζόμενος καλές ιδέες απ' όπου κι αν προέρχονται. Κι όμως: ο Μαρξ παραμένει επίκαιρος. Ο μόνος τρόπος για να φανεί αυτό χωρίς να υποκύψουμε σε ξύλινη γλώσσα που σκοτώνει την ψυχή και μουδειάζει τον νου, είναι μέσα από το πρίσμα της... επιστημονικής φαντασίας.

Στην κλασική ταινία επιστημονικής φαντασίας *Εισβολή* (Invasion of the Body Snatchers, 1956), η εξωγήινη απειλή εισβάλλει στα κορμιά των ανθρώπων υπό την μορφή σπόρων που, εκ των έσω, σκοτώνουν την ψυχή και τον νου, μετατρέποντάς μας σε άψυχα ανδρείκελα μέσα από τα οποία οι εξωγήινοι ζουν επί της γης και χτίζουν τις γήινες αποικίες τους. Τα σώματά μας είναι το μόνο που απομένει από εμάς, ταγμένα να εργάζονται ως στρατιές ρομπότ και «απελευθερωμένα» από την ελευθερία βούλησης και την μη προβλεψιμότητα που ταυτίζεται, και ορίζει, την ανθρώπινη φύση.

Η φρικώδης διαδικασία που περιγράφει η ταινία μεταμορφώνει τα ανθρώπινα όντα σε συντελεστές παραγωγής που δεν διαφέρουν οντολογικά από μια ηλεκτρική γεννήτρια, ένα εργασιαστικό ρομπότ ή μια οποιαδήποτε παραγωγική μηχανή. Από μία άποψη, πρόκειται για το όνειρο των εργοδοτών: Μια εργατική δύναμη πειθήνια, προβλέψιμη, αποτελεσματική, μηδενικά απαιτητική. Μια κοινωνία αποτελούμενη από «αυτόματα» που λειτουργούν αρμονικά το ένα με το άλλο, σαν τα εξαρτήματα ενός καλο-σχεδιασμένου ελβετικού ρολογιού. Αν η τρόικα ή ο ΣΕΒ μπορούσε να μετατρέψει την ελληνική κοινωνία σε κάτι ανάλογο πατώντας ένα κουμπί, αναμφίβολα θα το πατούσε.

Το μέγα ερώτημα όμως τίθεται: Μια τέτοια «οικονομία» θα μπορούσε ποτέ να παράξει «αξία»; Ένα ελβετικό ρολόι «παράγει» την σωστή ώρα ως «προϊόν». Όμως αυτό το «προϊόν» έχει «αξία» μόνο στον βαθμό που κάποιος άνθρωπος το «καταναλώνει». Αν το ρολόι το «διαβάζουν» μόνο άλλες μηχανές ή άλλα ανδρείκελα, δεν έχει νόημα το να μιλάμε για «αξία» αλλά απλά για «λειτουργία». Μια κοινωνία που, στο σύνολό της, λειτουργεί ως ένα τεράστιο ρολόι, ή ως μέγα υπολογιστικό δίκτυο το οποίο ούτε χρειάζεται ούτε και εμπλέκει τον ανθρώπινο νου, δεν παράγει και δεν διανέμει αξίες. Απλά λειτουργεί στην βάση των επί μέρους λειτουργιών του κάθε εξαρτήματος – όπως η πόλη που έπεσε θύμα των body snatchers στην ταινία του 1956.

Υπό αυτό το πρίσμα, ο καπιταλισμός είναι αδύνατον να επιβιώσει μετά από μια τέτοια εισβολή ή μετά την μετατροπή των εργαζόμενων σε «μονάδες» παραγωγής αντίστοιχες οντολογικά με τα κορμιά της *Εισβολής*. Κι αυτό για τον απλούστατο λόγο ότι το «καύσιμο» που κινεί τον καπιταλισμό δεν είναι άλλο από την υπερ-αξία των εμπορευμάτων – μια έννοια που στερείται οντολογικής βάσης όταν οι καταναλωτές των αγαθών είναι «αυτόματα» (για τα οποία τα αγαθά είναι απλές «εισροές») και όταν η ίδια η πλήρως αυτοματοποιημένη παραγωγική διαδικασία μετατρέπει άψυχους συντελεστές παραγωγής σε εκροές που κατόπιν γίνονται εισροές άλλων άψυχων μονάδων. Μια τέτοια διαδικασία, από την οποία απουσιάζει η ανθρώπινη απροσδιοριστία, αδυνατεί να παράξει προϊόντα τα οποία να έχουν την παραμικρή αξία, πόσο μάλλον να έχουν αξία μεγαλύτερη εκείνης των άψυχων συντελεστών παραγωγής τους.

Ο μόνος τρόπος να έχουμε αυτοματοποιημένη παραγωγή με την έννοια της αξίας να παραμένει ζωντανή είναι σε μια κοινωνία τύπου Star Trek - όπου τα υλικά αγαθά παράγονται πλήρως αυτοματοποιημένα, χωρίς την διαμεσολάβηση της ανθρώπινης εργασίας, ενώ οι άνθρωποι καταγίνονται σε φιλοσοφικές αναζητήσεις και εξερευνούν το Διάστημα. Μια κοινωνία αμιγώς κομμουνιστική, σύμφωνα με τον ορισμό και την περιγραφή που έδωσε ο νεαρός Μαρξ στην δεκαετία του 1840. Το μέγα ζητούμενο βέβαια, το οποίο ο Μαρξ δεν απάντησε, αφορά την μετάβαση σε μια κοινωνία τύπου Star Trek. Ο φόβος είναι ότι αντί η τεχνολογική πρόοδος να μας οδηγήσει στο Star Trek θα μας καθηλώσει σε ένα παρών που θυμίζει περισσότερο το The Matrix.

Όταν ο Μαρξ έγραφε ότι «η εργασία είναι η ζωοδόχος, μορφοποιός φωτιά, η μεταβατικότητα των πραγμάτων» ενώ το κεφάλαιο αποτελεί την «... δύναμη στην οποία πρέπει να υποκύψουμε [και που] αναπτύσσει την κοσμοπολίτικη, παγκόσμια ενέργεια με την οποία παραβιάζεται το κάθε όριο, η κάθε δέσμευση και που επιβάλλει την μοναδική πολιτική, την μοναδική παγκοσμιοποίηση, το μόνο όριο, την μόνη δέσμευση», καταδείκνυε πως, ενώ η εργασία κινητοποιείται από το «ρευστό κεφάλαιο», πάντοτε κουβαλά μέσα της την ανθρώπινη απροσδιοριστία που παράγει την αξία από την οποία τρέφεται το κεφάλαιο. Εδώ έγκειται το Δράμα του Καπιταλισμού: Όσο περισσότερο το κεφάλαιο καταφέρνει να μετατρέψει τους εργαζόμενους σε ασύγως λειτουργούντα «αυτόματα» (να εξαφανίσει την αντίστασή τους στην εμπορευματοποίησή τους) τόσο μικρότερη η ικανότητα του καπιταλισμού να παράγει αξία και τόσο πιο κοντά έρχεται στην οικονομική κρίση και την ύφεση που αποσταθεροποιούν την δύναμη του κεφαλαίου.

Αντίθετα με τον Πόλεμο των Κόσμων του Γουέλς (1897) ή το Terminator του Κάμερον (1984), στο Matrix των αδελφών Βακόφσκι (1999) οι μηχανές πασχίζουν να μας κρατήσουν ζωντανούς, μετά την πλήρη ήττα-υποταγή μας: ως οργανικές ηλεκτρογεννήτριες! Δεν είναι παρά μια ακραία έκδοση αυτού που έγραφε ο Μαρξ: Το κεφάλαιο ως η «... δύναμη στην οποία πρέπει να υποκύψουμε...» Όχι μόνο ως εργαζόμενοι αλλά κι ως εργοδότες. Ως εργαζόμενοι, η επιλογή μας είναι είτε να συμμορφωθούμε μετατρεπόμενοι σε

εξαρτήματα των μηχανών, των δικτύων, των αναγκών της παραγωγής (π.χ. *Μοντέρνοι Καιροί* του Τσάρλι Τσάπλιν, 1936) είτε να μείνουμε στα αζήτητα της αγοράς εργασίας. Κι ως εργοδότες, η επιλογή μας είναι μεταξύ του να συνθλίβουμε την όποια αντίσταση προβάλλει ο εργαζόμενος στην εμπορευματοποίηση της ψυχής του και του να πτωχεύσουμε. Πολύ απλά, είτε ως εργαζόμενοι είτε ως εργοδότες, τείνουμε να μετατρεπόμαστε σε υπηρέτες των δημιουργημάτων μας. Σε εξαρτήματα των μηχανών. Στις ηλεκτρογεννήτριες του Matrix.

Υπό αυτό το πρίσμα, η ταινία Matrix είναι πιο ενδιαφέρουσα ως ντοκυμαντέρ του παρόντος μας παρά ως επιστημονική φαντασία για ένα δυστοπικό μέλλον. Ανακεικνύει την ακόμα επίκαιρη παρατήρηση του Μαρξ για το εγγενές πρόβλημα των σημερινών κοινωνιών της αγοράς: την ειρωνία ότι η αντίσταση που συναντά το κεφάλαιο στην προσπάθειά του να εμπορευματοποιήσει τους εργαζόμενους πλήρως (να τους μετατρέψει σε ανθρώπινο κεφάλαιο) είναι ακριβώς αυτό που διατηρεί την δυνατότητα παραγωγής αξίας και αξιών και που, συνεπώς, επιτρέπει την συσσώρευση κεφαλαίου.

Κλείνω με μια ακόμα πτυχή του Matrix που μας αφορά άμεσα σήμερα: Αρχικά, όταν οι μηχανές μετέτρεψαν τους ανθρώπους-σκλάβους και τους χρησιμοποίησαν ως ηλεκτρογεννήτριες, οι ψυχές τους δεν άντεξαν την απομόνωση και την παντελή στέρηση ελευθερίας. Τα κορμιά ξεψυχούσαν και η οικονομία των μηχανών έπεσε σε ενεργειακή κρίση. Για αυτό οι μηχανές δημιούργησαν το Matrix: μια εικονική πραγματικότητα που έδινε στους ανθρώπινους δούλους τους την ψευδαίσθηση μιας ελκυστικής ζωής, την ώρα που τα κορμιά εξακολουθούσαν να λειτουργούν ως άψυχες ηλεκτρογεννήτριες προς όφελος των μηχανών, του κεφαλαίου. Ο κόσμος της διαφήμισης, του μάρκετινγκ και των ΜΜΕ θα έπρεπε να έχει το Matrix ως το κινηματογραφικό ίνδαλμά του!

Σε μια κοινωνία που μαστίζεται από την Κρίση και όπου τρόικα, ΟΟΣΑ και λογιών-λογιών μεταρρυθμιστές διακηρύσσουν την μετατροπή μας σε ακριβό και πειθήνιο ανθρώπινο κεφάλαιο, το Matrix έρχεται να βάλει τα πράγματα στην θέση τους. Ως ένα φουτουριστικό ντοκυμαντέρ του σήμερα που επιβεβαιώνει ότι ο Μαρξ και οι «επικίνδυνες» αναλύσεις του παραμένουν συνταρακτικά επίκαιρες.

ΥΓ. Πέραν της τάσης να λέγεται πως ο διαχωρισμός Αριστεράς και Δεξιάς είναι ξεπερασμένος, υπάρχει και μια νέα τάση κυβερνητικών στελεχών να βγάζουν από τις ντουλάπες, και να προβάρουν, τα εμφυλιοπολεμικά κοστούμια του αντι-κομμουνισμού. Πέραν της επικινδυνότητας τέτοιων δηλώσεων, υπάρχει και ζήτημα πολιτισμού. Μιλώντας επί προσωπικού, δεν θεωρώ ότι έχω το δικαίωμα να δηλώνω... αντι-χριστιανός (όσο άθεος κι αν είμαι) στην βάση των εγκλημάτων των οργανωμένων εκκλησιών (π.χ. της Ιεράς Εξέτασης).